

Владимир Коларић

Завод за проучавање културног развитка, Београд

УДК 27-76(049.32)

930.85:27-1(049.32)

ДА ЛИ ЈЕ (И ДАЉЕ) МОГУЋА ХРИШЋАНСКА КУЛТУРА?

ВЕДРАН ГОЛИЈАНИН, *МИСИЈА И КУЛТУРА: ТЕОЛОГИЈА
ИНКУЛТУРАЦИЈЕ И ЊЕНО МЕСТО У ПРАВОСЛАВНОМ
МИСИОНАРСКОМ БОГОСЛОВЉУ*, ФОЧА: ПРАВОСЛАВНИ
БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У ИСТОЧНОМ
САРАЈЕВУ, 2021.

Монографија *Мисија и култура: Теологија инкултурације и њено место у православној мисионарској богословљу* посвећена је питању инкултурације хришћанства, као феномену значајном како за разумевање Цркве и њеног послања у свету тако и саме културе.

Идентитет Цркве одређен је у првом реду откривењем и оваплоћењем, као Божијим интервенцијама у створеном свету у циљу његовог преображења и спасења, у којем је кључна и незаменљива улога човека као слободног и стваралачког бића. Христос се, према хришћанском веровању, остајући беспочетни Бог оваплотио у људском телу, док је откривење, као од Бога дата спознаја, предата човеку како би га он људским средствима предавао другим људима и укључивао у простор људског општења, дакле културе.

Управо општење (комуникација) представља другу најважнију одредницу идентитета Цркве, најпре у виду литургије као живог општења човека са Богом и невидљивим светом, другим људима и целом творевином, затим Цркве као сабора, сабрања, заједнице верних и најзад, у виду мисије, без које је Цркве незамислива, којом се истина сведочи свим људима и народима у циљу спасења свих и свега.

Ведран Голијанин већ на почетку указује на предрасуде које у православној богословљу, менталитету и традицији постоје како према појму мисије тако и према појму културе, чиме и мотивише потребу за постојањем овакве студије. Одговарајући на проблем рецепције мисије као феномена карактеристичног најпре за римокатоличко и протестанско учење и праксу, аутор нас упознаје са историјским, а затим и доктринарним узроцима оваквих схватања, налазећи, како у Јеванђељу и предању тако и православној теологији, убедљиве аргументе за неопходност мисионарског рада, као битне одреднице Цркве. Култура је, такође, као област људског словесног стваралаштва, несумњиво оправдана како Христовим оваплоћењем у

људском телу и конкретном простору и времену, људском створеношћу по образу и подобију Божијем, којима учествује у Божанском стваралаштву и слободи, и његовом богословски утемељеном и искуствено потврђеном незаобилазном улогом у Божанском домостроју (икономији), односно Божијем деловању у створеном свету. Подозрење према мисији и према култури у основи би значило презир и потенцијално одбацивање човека као слободног и стваралачког бића, као и створеног света, што пре одговара дуалистичким и нихилистичким застрањењима него хришћанској теологији, заснованој на откривењу, предању и искуству Цркве.

Као што се кроз историју увек обраћао конкретним личностима, које живе у конкретним историјским и културним контекстима, и као што се оваплотио у конкретном људском телу, Бог се обраћа сваком од нас понаособ, као конкретним, јединственим и непоновљивим личностима, које живе у одређеном културном, дакле идејно-вредносном, симболичком и језичком контексту. Апостолско ширење „радосне вести” никада није подразумевало укидање и брисање затечених културних, језичких и друштвених околности, облика и норми, већ њихово прилагођавање и преображавање у складу с новом стварношћу која се сведочи, као стварношћу која се не намеће насилно и манипулативно, него свесно (словесно) и слободно. И не укидајући затечене идентитетске особености него их укључујућу у јединствено тело Цркве, као разноврсне и разновродне гласове који сведоче о богатству и слободи Божијег света, који су видљиви одразу пуноће живота у Царству небеском, а које нам је тешко и замислити у скучености и окошталости живота у стању палости. Култура је заправо онолико култура колико нам помаже да освестимо и преобразимо образце и механизме датости палог света и отварају ка Богом дарованој слободи.

Откривење је од самог почетка било и морало бити посредовано формама постојећих култура свог времена, али оно је те културе и преображавало, а појединачним заједницама пружало могућност да откривење сведоче на јединствен, само себи својствен начин. Инкултурација није само пасивно и оперативно коришћење културних форми у циљу комуницирања, односно симболично-знаковног посредовања, одређених учења, него и преображавање самих култура и културе као такве, као јединствене и одређујуће људске способности, али и брига да истина вере, истина откривења, не буде апстрактно и механички примљена, него у потпуности прилагођена етзистенцијалном искуству и потребама конкретних људи и заједница, од којих се не очекује послушност или прилагођавање одређеним апстрактним системима идеја, него способност живог општења с јединим и личносним Богом.

Разматрајући различите историјски искушане облике односа између не толико вере и културе колико „Јеванђеља, то јест откривене Божије истине и културе, то јест човекове креативне природе и њених производа” (11)¹, а издвајајући импозицију (наметање), транслацију (превођење), адаптацију (прилагођавање), индигенизацију (одомаћење), контекстуализацију и инкарнацију (оваплоћење), Ведран

¹ Бројеви у загради означавају цитирану страну наведеног издања.

Голијанин се опредељује за инкултурацију као најадекватнији мисионарски метод, односно пут и начин сведочења Божанског откривења конкретним људима и заједницама.

Чувајући слободу и поверење у ствалалачку способност људских бића и смислотворну утемељеност њихових заједница, инкултурација према аутору „омогућава конституисање истински помесне Цркве, са свим њеним културним особеностима помоћу којих узноси Богу благодарeње заједно са сестринским црквеним заједницама, али на свој особен начин. Инкултурација има потенцијал да доведе хришћанство у креативан однос са новом културом, првенствено због тога што захтева озбиљан приступ културним чиниоцима као што су религија, уметност и философија” (25).

Аутор посебно указује на проблем изједначавања и поистовећивања хришћанског откривења са одређеним културним моделима и традицијама, што не води само затварању, сектантском менталитету и потенцијалном етнофилетизму, него и онемогућавању истинске мисије, где тежње ка ширењу Божанске „радосне вести” од других народа могу бити доживљене (а историјски су то често и биле) као само један од метода колонизације, а у већ христјанизованим заједницама као метод политичке репресије или идеолошке индоктринације.

Ово је посебно важно у данашњем времену, које карактерише слобода вероисповести и на унутрашњем и на међународном плану, па се мисија суочава с нужношћу толерисања културних различитости, слободе арбитрарног а не традиционално заснованог верског идентитета, као и секуларизованости друштва и култура великог дела света. Голијанин прегледно издваја особености које инкултурацију представљају као неопходан процес, наглашавајући факторе културне различитости као узрока инкултурације, неопходности културне флексибилности у мисионарском раду, културне условљености цркава, као и трајност и непрекидност процеса инкултурације као њеног битног услова. Као богословске претпоставке инкултурације аутор издваја универзалну преводивост хришћанске вере, личносни карактер оваплоћеног Христа који на „конкретан начин улази у живи однос са одређеном културном традицијом” (37), однос инкултурације и оваплоћења, заснован на поменутом оправдању створеног света и стваралаштва на основу акта Христовог рођења у телу, динамичан и амбивалентан однос између универзалне и локалне природе Цркве и афирмацију позитивних елемената сваке појединачне културе и културе као такве.

После поглавља посвећених богословским основама инкултурације и православне мисиологије, историјском прегледу инкултурације и представљању савремених приступа, затим хришћанском схватању културе, религије и симболичких облика, аутор анализира и потребу за рехристијанизацијом, односно преосмишљавањем и интензивирањем аутентичне и делотворне хришћанске мисије у савременом свету, нудећи могући нацрт модела православне инкултурације.

Овакав модел почива најпре на оваплоћењу Христовом, „које је врхунац Божије мисије у свету” и које „представља афирмацију људске природе”, укључујући и

културу као њен „продужетак”. Други важан аспект православно засноване инкултурације подразумева „посланство Цркве”, које „има за циљ успостављање нових Цркава широм света, што је у складу са православном еклисиологијом која истиче пуноћу сваке локалне евхаристијске заједнице” (250). С обзиром на то да главну препреку православној инкултурацији представља „негативни традиционализам и културолошка окамењеност”, неопходно је схватити да „у једној универзалној Цркви поред византијског могу постојати и други културни модели”, што се може постићи „преношењем суштине византијске религиозне културе [...], на чему би други народи могли потом да изграде своју сопствену црквену религиозност” (251).

Дужност мисионара, према ауторовом виђењу правилног модела инкултурације, „није прекрајање културног идентитета новокрштене пастве, већ њено оспособљавање да се временом сама суочи са својим културним наслеђем и да, у сарадњи са Духом Светим, произведе хришћанску културу”. Мора се превазићи у православлу доминантан став по ком се „једном извршена синтеза Јеванђеља и византијске културе намеће као нормативна осталим културама”, уз опасност да „избегаване активног дијалога Цркве са локалном културом произведе праву кризу идентитета у обраћеницима, о чему сведоче многобројни историјски примери” (251).

У завршном поглављу, аутор приступа анализи „културне ситуације у којој се Црква данас налази”, како би се пронашли најбољи начини „на које она и даље може да оплемењује и освећује човекове симболичке облике”, у смеру изградње једне, до краја заправо никад оствариве, хришћанске културе.

Као посебне особености савременог света које представљају изазов за хришћанску мисију, Ведран Голијанин издваја атеизам и индивидуалну религиозност, глобализацију, секуларизам као раздвајање хришћанства и културе, постмодернизам с његовом идејом о релативности истине и кризи симбола, чији је уједно изрок и последица „отуђење од богосложена као централног скупа његових најважнијих и најсветијих симбола” (289).

Као могућа решења, односно путеве реинкултурације аутор наводи неопходност самокритике, превазилажење јаза између хришћанства и науке, односно рехристијанизацију науке, као и превазлажење отуђења између хришћанства и уметности, при чему посебно инсистира на примеру филма. Аутор у основи предлаже искорак Цркве у смеру прихватања научног знања и уметничког старалаштва као аутентично људских, од Бога дарованих, способности, и њихове моћи да сведоче о истини вере путем видљивог изражавања невидљивих реалности, при чему се, наравно, не заговара подређивање нити прилагођавање истина откривења епистемолошким, етичким или естетичким критеријума, који су у тим истинама, у најбољем случају, укорениени.

Живећи у свету и култури, а не у некаквом безваздушном и отуђеном простору, у самоизолацији и ексклузивизму који негира аутентичну саборну и свеспаситељску природу хришћанства, верујући су заправо увек тежили оваплоћењу

истине своје вере у културним формама свог времена и заједнице. Голијанин нема дилему да се Црква – дакле Црква као Тело Христово и есхатолошка заједница у историји, а не религија као систем идеја и образаца, који могу репрезентовати и репродуковати различита искуства и уверења о свету и човеку – налази у „непрестаној борби за реализацију хришћанске културе или, како би рекао Иван Иљин, у непрестаној потрази за хришћанском културом” (316).

Досад ни у једној историјској епохи није дистигнуто „стварно преображење и просветљење” културе и друштва, које би дозволило да их назовемо у пуном смислу хришћанским. Тим пре, „савремену инкултурацију не треба схватити као повратак на старо, односно на неки идеални културно-верски систем, јер такав систем, како примећује Берђајев, никада није постојао”, па насупрот томе, задатак Цркве је да „сагледа тренутно културно стање и да изгради стратегију за наставак борбе за хришћанску културу”. Аутор у оваквој тежњи заговара оптимизам јер, позивајући се најпре на Паула Тилиха, „култура већ јесте религиозна, али је заборавила свој религиозни карактер или га намерно игнорише” (316). Црква у том смислу према култури не сме да се постави у позицију „критичара из паралелног културног универзума”, већ је потребан „истински улазак Цркве у свет, истински улазак у културу и у живот савременог човека, јер ће само тако Црква моћи да има свој народ и човек ће да истински има своју Цркву” (317). Само тако Црква може исцељивати свет, уместо да се ставља у позицију супериорног и отуђеног критичара свих који су изван ње, а који једини поседује тајно знање о леку и лек сâм. Управо у истинској инкултурацији и јесте одговорност хришћана у овом свету, који не смеју да одступе у борби за смисао, који је људима преко потребан и који не би смео да буде наметан насиљем и манипулацијом или оспораван равнодушностима, јер људима је свега тога ионако преко главе. Прихватање инкултурације као неопходног дела своје мисије и свог идентитета показао би искрену бригу Цркве за себе саму, „оне у њој и оне изван ње”, па „на Цркви остаје да овај продукт хришћанске љубави прихвати и да њиме обнови заборављени мисионарски оптимизам из првих векова њеног постојања” (324).

Монографија *Мисија и култура: Теологија инкултурације и њено место у православној мисионарској догматици* представља темељну, озбиљно аргументовану студију о питању које није довољно и систематски истраживано у савременој српској теологији, па ни православној теологији уопште, а готово никако у теорији културе и сродним дисциплинама, иако има велики значај за разумевање настанка, развоја и импликација њихових темељних појмова. Аутор је пазио да, иако није теоретичар културе, своје схватање овог појма заснује на релевантним и адекватним изворима, а добро су му послужиле идеје Клифорда Герца о динамично преношеним наслеђеним симболичким формама, као и идеје Ричарда Нибура о култури која може бити виђена као простор нужности колико и природа. И поред озбиљног теоријског утемељења, циљ овог рада је да мотивише даљи труд на инкултурацији од стране Цркве и њених образовних и мисионарских установа,

као и од стране свих верујућих, али и да понуди практичне основе за развијање систематски и плански засноване мисионарске праксе, која је досад изостајала.

Поред основног текста, монографија садржи релативно обиман списак извора и литературе на више језика и из више дисциплина потребних за разумевање сложеног и интердисциплинарно постављеног истраживачког поља. Обим монографије је 345 страница, а рецензенти су Љубивоје Стојановић и Дарко Ђого. Књига је настала на основу докторске дисертације, одбрањене на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, а аутор је доцент на Православном богословском факултету Универзитета у Источном Сарајеву.